

MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

LI

O R A D E A • 2 0 2 1

CONTRIBUȚII LA ISTORIA MUZEULUI „ȚĂRII CRIȘURILOR” (SEC. XIX-XXI)

Tiberiu Alexandru CIORBA*

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE ȚĂRII CRIȘURILOR MUSEUM (19TH- 21ST CENTURY)

ABSTRACT

The history of the Țării Crișurilor Museum is a complex and interesting one. It reflects both the evolution of museology as a new science, how it manifested locally through the years and how the institution itself changed and shifted its importance, thus becoming a cornerstone of the social landscape of Oradea. The museum does not only hold a scientific importance but a cultural and social one. The many changes that the institution underwent mirror and reflect the changes and the rapid modernization of the city itself. This article aims to present the means by which this institution came to be and the most significant moments in its 150 years of activity. At the same time, it tries to underline the growing number of collections and artefacts that are held here and the many places where the museum had its headquarters. Analysing each period we can discover and see how the local individuals saw themselves, because one of the main functions of a museum is to present and reflect the unique specificities and traditions of the population.

Keywords: museum, collections, Oradea, Țara Crișului, Society, artefacts, patrimony

Muzeul Țării Crișurilor a reprezentat dintotdeauna pentru spațiul bihorean și mai ales pentru orașul Oradea un centru cultural semnificativ, o expresie sugestivă a identității locale, fiind mereu prezent în viața cotidiană. De-a lungul anilor instituția în sine a evoluat atât din punct de vedere organizatoric (aparitia diferitelor secții de specialitate: artă, etnografie, științele naturii etc.), cât și din punct de vedere al colecțiilor, numărul obiectelor aflate în patrimoniu crescând substanțial. Artefactele regăsite în depozitele muzeului sunt variate, provenind din diferite arii culturale. Din acest motiv, ca muzeografi avem de-a face (în munca de zi cu zi) cu colecții fascinante din punct de vedere tematic; de la colecții de chibrituri și pipe, sigilii, ceasuri și obiecte de cult, port popular, la arme, cărți poștale și fotografii. Toate acestea contribuie la redarea trecutului nostru ca o comunitate diversă și complexă și ilustrează totodată specificul spațiului bihorean.

Ca instituție, muzeul își are rădăcinile în așa numita *Societate de Arheologie și Istorie a comitatului Bihor și a orașului Oradea*. În spațiul european, de-a lungul secolului al XIX-lea colecțiile private ale marilor nobili au început să fie reorganizate în expoziții destinate publicului larg. Nașterea conceptului de națiune prin mari filozofi iluminiști, precum Johann Gottfried von Herder sau Johann Gottlieb Fichte, și urmările Revoluției franceze (a ideilor propagate de aceasta) au oferit un imbold cultural și au crescut interesul popoarelor pentru istorie și trecutul propriu. Gânditorii acestei perioade au constatat influența potențială a istoriei ca proces de coeziune socială și o metodă bună de legitimare a noilor națiuni. O propunere înspre organizarea unei astfel de instituții în spațiul bihorean a fost înaintată încă din anul 1851. Aceasta s-a concretizat abia după 20 de ani, la inițiativa

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal; e-mail: ciorba.tiberiu@gmail.com

lui Ludovic Gyalokay, în anul 1872. Scopul Societății exprimat în statutele sale a fost ca: „...prin donații, achiziții și săpături arheologice să strângă vestigiile ale trecutului istoric al Bihorului...”¹. Totodată, s-a urmărit în același timp crearea unei expoziții cu caracter permanent ce putea vizitată de către public într-o clădire special amenajată². Neavând fonduri suficiente, Societatea a primit într-o primă fază din partea prefecturii județului două săli în care a putut să-și depoziteze obiectele și în același timp să organizeze o mică expoziție. Printre primele obiecte inventariate în anul 1873, putem menționa forme de lemn pentru turtă dulce (nr. de inventar 55-63)³, sau cărămizi provenite de la Sarmisegetusa⁴. Ziarul local *Nagyvárad* a încercat să promoveze acțiunile noii Societăți prin diferite articole și informații cu privire la donații. Pentru a populariza și a susține interesul public, au tipărit pe prima pagină statutele Societății în nr. 112 din 5 mai 1872⁵.

La scurt timp, mai precis pe data de 24 decembrie 1872, prima expoziție oficială a Societății a fost deschisă orădenilor și s-a bucurat de un succes considerabil, fiind vizitată de aproximativ 300 de persoane pe parcursul unei singure luni⁶.

Din cauza lipsei de spațiu, primii ani de existență au fost marcați de organizarea mai multor expoziții cu caracter temporar și în același timp îmbogățirea propriilor colecții: în anul 1876, Societatea a participat la expoziția de arheologie din cadrul *Congresului internațional de arheologie și anatomie de la Budapesta*, utilizând o parte din patrimoniu. Venit la Oradea, cunoscutul arheolog Rómer Flóris a reușit să revitalizeze activitatea Societății, deschizând astfel la data de 29 aprilie 1878 o expoziție de anvergură, întinsă pe mai multe săli în prefectura orașului⁷. Chiar dacă aceasta a avut un succes rezonabil (din taxa de intrare au reușit să strângă aproximativ 578 de florini⁸), Societatea a trebuit să se mute într-o clădire la marginea orașului, fapt ce a stagnat progresul științific în următorii ani. Eforturile noului comitet de conducere (printre care figurau persoane importante ale culturii bihorene ca Iosif Vulcan sau Bunyitay Vincze⁹) au reușit să ofere un nou impuls și astfel colecțiile au fost mutate într-o clădire particulară din oraș, unde în anul 1886 s-a organizat și o nouă expoziție. Deja Societatea avea sub patronajul său în jur de 2000 de piese. Cu acest prilej s-a publicat și primul ghid ce prezenta obiectele expuse, dar din păcate nu s-a mai păstrat.

Următorii ani au fost marcați de încercări multiple de a obține o clădire proprie unde obiectele puteau să fie depozitate și expuse. Colecțiile au început să se îmbogățescă datorită descoperirilor arheologice și a donațiilor din partea persoanelor private: în 1888 arhiva familiei Frater a fost oferită Societății (spre a fi utilizată de către cercetători), în anul 1886 episcopul romano-catolic Ipolyi Stummer Arnold a donat prin testament colecțiile sale orașului (ce cuprind obiecte unicate, majoritatea de factură religioasă), cu condiția ca autoritățile locale să construiască un edificiu unde vor putea fi păstrate și valorificate¹⁰. Ziarul *Nagyvárad* a participat printr-o campanie de popularizare activă: începând chiar din luna octombrie 1885 și continuând pe tot

¹ Aurel Chiriac, *De la Muzeul Societății de Istorie și Arheologie a județului Bihor și orașului Oradea la Muzeul Țării Crișurilor*, în *A Békésvármegyei Régészeti és Múvelődéstörténelmi Társulat évkönyve*, Békéscsaba, 2010, p. 102.

² *Ibidem*, p. 104.

³ Toth Suzana, *Muzeul orădean și preocupările etnografice între anii 1872-1972*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 69.

⁴ Ioan Toth, *Începuturile activității muzeografice din Bihor oglindite în ziarul Nagyvarad*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 79.

⁵ *Ibidem*.

⁶ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 104.

⁷ Ivan Ordentlich, *Un secol de activitate expozițională a secției de istorie a muzeului orădean*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 66.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

parcursul anului următor a publicat o secție intitulată Muzeul orădean, unde dr. Rómer Flóris prezenta în detaliu diferitele obiecte donate de către cetățeni¹¹. Ziarul a susținut cu tărie necesitatea unui sediu propriu, lansând pe data de 25 martie 1890 o chemare către populație, mobilizând astfel comunitatea locală spre a dona mici sume de bani, care practic au finanțat construirea primului sediu al muzeului, sediu ce a supraviețuit până astăzi¹².

Până la momentul respectiv Societatea a fost nevoită să-și mute locația de mai multe ori, fiind simplu chiriaș. Astfel, în ședința din decembrie 1889 vicepreședintele asociației, Ludovic Gyalokai, a ridicat problema găsirii unui spațiu adecvat; episcopul romano-catolic Schlauch a răspuns prin oferirea unui teren cu o suprafață de aproximativ 12.000 de metri pătrați¹³. Prin donațiile populației locale și printr-un ajutor din partea statului, Societatea a reușit să strângă aproximativ 20.000 de florini într-un an. Pe data de 5 februarie 1890 s-a lansat chemarea către arhitecți pentru a realiza proiectul viitoarei clădiri. În final Societatea a decis să aprobe proiectul arhitectului Rimanóczy Kálmán Senior, contractul fiind încheiat pe data de 14 februarie 1894 pentru suma de 30.704 florini și 96 de crăițari¹⁴. Lucrările au început pe data de 3 aprilie 1894 și s-au terminat în noiembrie 1895, suma totală ajungând la 33.000 de florini¹⁵.

Carte poștală cu sediul muzeului construit de Rimanóczy Kálmán Senior, 1910

În anul următor au fost transportate toate obiectele aflate în patrimoniu, iar la data de 27 iunie 1896 muzeul s-a deschis¹⁶. În cadrul festivității președintele Societății, Beöthy László, a ținut un discurs ce a reafirmat scopul și principiile sub care s-a format asociația: „...Țelul asociației noastre este

¹¹ I. Toth, *op. cit.*, p. 82.

¹² Letiția Roșu, *Istoricul primului edificiu stabil al muzeului, în Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 83.

¹³ *Ibidem*, p. 84.

¹⁴ *Ibidem*, p. 85.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 86.

popularizarea științei arheologice și istorice, cum vom realiza țelul nostru încă nu știu dar cunosc drumul pe care vrem să pornim și vă garantăm cu ocazia acestei sărbători că invitații noștri își vor îmbogăți cunoștințele...”¹⁷. Expoziția, care a rămas practic neschimbată chiar și după Primul Război Mondial, a fost organizată în nouă săli distincte: șase din ele au reprezentat doar piese provenind din colecția Ipolyi (aproximativ 1.700), restul fiind obținute prin donații sau descoperiri arheologice.

Imagine cu expoziția originală deschisă în 1896, una dintre sălile *Colecției Ipolyi*

Într-o descriere sumară, aceasta a avut următoarea structură expozițională:

- Sala I: *Colecția Societății de Arheologie și Istorie*: o parte din colecția de monede, arhiva familiei Baranyi și Frater, biblioteca asociației, împreună cu reliefuri și busturi.
- Sala II: *Științe naturale și preistorie*: oase de animale (bou, cal, mistreț, urs), unelte din coarne, vase și cioburi din bronz și argilă, topoare din piatră.
- Sala III: *Secolele XVI-XVII*: ceasuri, obiecte artizanate, pahare din argint, broderii de mătase, vestimentație pentru femei și uniforme militare, arme, diplome (realizate din pergament), emisiuni bancare, cărți de rugăciune.
- Sala IV: *Colecția romană și preistorică*: obiecte de marmură, picturi bizantine și italiene de secolele XIV-XV, covoare de rugăciuni turcești, goblenuri și broderii țărănești.
- Sala V: *Secolul al XV-lea*: picturi și sculpturi din această perioadă.
- Sala VI: *Obiecte renascentiste*: picturi, sculpturi, candelabre, covoare și goblenuri (lucrări de artiști germani și italieni precum Bernardino Luini ucenicul lui Leonardo da Vinci, Lucas Kranach și Martin Schaffner).

- Sala VII: *Secolele XVII-XVIII*: lucrări de artă și artizanat din această perioadă împreună cu o colecție de arme.

- Sala VIII: *Colecția de obiecte și bijuterii bisericești*: vase, fibule și cruci romanice, vestimentații preoțești.

- Sala IX: *Sala Mare*: conține obiecte și picturi începând din epoca medievală până în secolul al XIX-lea.

Deja la început de secol XX, datorită colecțiilor sale unicate, muzeul orădean a putut participa în cadrul a mai multor expoziții internaționale organizate la Paris (1900), Koșice (1907), Londra (1908), Viena (1910), Budapesta (1912, 1913)¹⁸. Numărul vizitatorilor a început să crească exponențial, astfel că în anul 1914 conducerea muzeului a hotărât ca în zilele de târg prețul biletului să fie înjumătățit¹⁹. Din această perioadă de început mai sunt păstrate diferite documente interesante în cadrul colecției *Istoricul Instituției*, care ilustrează dinamica socială a acelei perioade²⁰.

În timpul Primului Război Mondial activitatea muzeului a fost sistată, practic s-au închis porțile instituției pentru public. Din cauza alianței dintre Regatul României și Antanta (statul român fiind în război cu Austro-Ungaria), în anul 1916 a fost trimisă o comisie de la Budapesta care să inventarieze bunurile muzeului (realizându-se o listă de 26 de pagini) și să le împacheteze, lucru care s-a întâmplat între 7-15 septembrie, ele fiind puse în 43 de lăzi²¹. La sfârșitul anului 1918, Gerovich Tibor, rector al Muzeului Creștin din Esztergom și muzeograf la Muzeul Național din Budapesta, a încercat să mute colecția Ipolyi la Esztergom, dar când ajunge în Oradea a descoperit că majoritatea pieselor (unele foarte valoroase și unicate) au dispărut, fiind luate de către un fost funcționar al instituției și duse în Statele Unite ale Americii.

Victoria României în Primul Război Mondial a dus la unificarea Transilvaniei cu Regatul, astfel că se poate spune că din acel moment pentru muzeul orădean s-a deschis un nou capitol. Imediat după terminarea războiului instituția a rămas în continuare sub patronajul Societății, dar a primit în același timp un suport financiar din partea statului român prin nou creatul Inspectorat general al muzeelor. Porțile muzeului s-au redeschis în 1920, realizându-se unele modificări la modul de prezentare a expozițiilor; s-a trecut la o manieră mult mai științifică, piesele fiind organizate cronologic. Nu în ultimul rând, pentru prima dată etichetele și textele explicative au fost bilingve (atât în română cât și în maghiară) și s-a redactat un ghid amănunțit al expoziției care, din păcate, astăzi nu se mai păstrează. Muzeul își continuă în deceniile următoare activitatea fără mari probleme sau evenimente semnificative.

După cel de-al Doilea Război Mondial și odată cu instaurarea regimului comunist în anul 1948, muzeul a intrat complet în patrimoniul statului și s-a reorganizat din nou din punct de vedere muzeografic. În anii '50, a primit subsidii substanțiale pentru a schimba mobilierul și de a reformata cadrul expozițional. La data de 25 martie 1953 s-a demarat o reinventariere generală a bunurilor aflate în patrimoniu (prima după 1913), datorită sporirii numărului de piese intrate în muzeu²². Funcționau până atunci doar două secții: istorie-arheologie și științe naturale. Din

¹⁸ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 106.

¹⁹ I. Ordentlich, *op. cit.*, p. 67.

²⁰ La numărul de inventar 428 (*Dosar cuprinzând tipărituri volante provenite din arhiva muzeului orădean*) sunt păstrate mai multe de pliante informative cu privire la diferite evenimente organizate de muzeu, programe și bilete; la numerele de inventar 1057 și 1058 se mai păstrează o etichetă de exponat destinată unei expoziții din 1915 și un bilet de intrare pentru aceeași expoziție.

²¹ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 106.

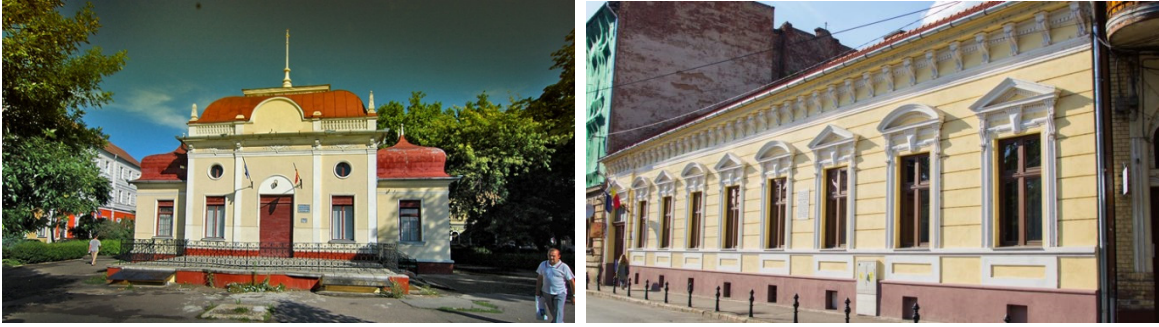
²² *Ibidem*, p. 110.

1964 s-a organizat secția de etnografie și artă, care peste doi ani s-au despărțit, fiecare continuându-și activitatea separat. Colecțiile au început să se îmbogățească într-un ritm foarte rapid. Pe de o parte, acest fapt a reprezentat un lucru bun din punct de vedere cultural, dovedind activitatea muzeografilor și interesul acestora, dar în același timp a creat o nouă provocare; din cauza numărului mare de piese, clădirea muzeului devenea din ce în ce mai mică. Spațiul de depozitare a devenit insuficient pentru realitățile vremii, astfel că s-a căutat o soluție. Palatul baroc ce a fost reședința Episcopiei Romano-catolice de Oradea se afla într-o stare de degradare avansată din cauza trecerii timpului și avea nevoie de restaurări importante, dar reprezenta o cale foarte bună prin care patrimoniul muzeului putea fi valorificat și protejat²³. S-a acordat statului român dreptul de folosință veșnică a interiorului cu condiția ca Episcopia Romano-catolică să rămână în continuare proprietară. La data de 17 ianuarie 1971 s-a inaugurat noul sediu, iar muzeul și-a schimbat numele în *Muzeul Țării Crișurilor*. În perioada 1950-1970 instituția a avut mai multe denumiri, printre care *Muzeul Petőfi-Bălcescu*, *Muzeul Regional Oradea*, *Muzeul Regional Crișana*.

Palatul baroc, construit de arhitectul Franz Hillebrandt între 1762-1777, al doilea sediu al Muzeului (pe bulevardul Dacia nr. 1-3)

Totodată, în această perioadă s-au organizat două muzee memoriale mai mici, amândouă fiind în subordinea instituției noastre și realizate prin donarea unor piese din colecțiile păstrate aici. În 26 mai 1955 s-a inaugurat Muzeul Memorial „Ady Endre”, menit să sublinieze importanța culturală a poetului maghiar și influența pe care a avut-o din punct de vedere social la nivel local. Muzeul a dorit să reliefeze în același timp mediul cosmopolit și dinamic al Oradei, unde tânărul poet a activat cel mai mult. Nouă ani mai târziu, în toamna anului 1964 s-a deschis publicului larg Muzeul Memorial „Iosif Vulcan”, chiar în casa unde acesta a locuit cu soția sa Aurelia Vulcan și în care a activat redacția Revistei Familia între 1897 și 1906. Expoziția ilustrează viața și activitatea omului de cultură, vitrinele conținând documente valoroase prin care reies preocupările sale spirituale și filantropice (activitatea în cadrul unor fundații, societăți și asociații culturale atât române cât și maghiare).

Muzeul Memorial „Ady Endre” (stânga) în fosta cafenea Muller construită în 1869, un loc frecventat de către poet, astăzi parcul Traian nr. 1; Muzeul Memorial „Iosif Vulcan”, strada Iosif Vulcan nr. 16

Un ultim muzeu memorial conceput și realizat de către instituția noastră este cel dedicat lui Aurel Lazăr, marele om politic român ce a avut un rol central în evenimentele din anul 1918. Muzeul s-a deschis în data de 1 decembrie 2008 în casa dr. Lazăr, locul în care s-a redactat Declarația de Independență de la Oradea din 12 octombrie 1918. Cea mai mare parte a colecției expuse aici a fost donată Muzeului Țării Crișurilor de către nora lui Aurel Lazăr, doamna Valentina Lazăr. Sunt prezentate piese de mobilier autentic, obiecte de artă și cărți sau fotografii personale, toate aparținând familiei sale. În 2018, cu ocazia sărbătoririi centenarului Marii Uniri, două dintre cele cinci săli au fost regândite pentru a prezenta într-o formă captivantă Unirea de la 1918 și Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, focalizându-ne mai mult pe aspectele ce au privit Bihorul. Pentru a ilustra farmecul acelei perioade, expoziția este una interactivă, îmbinând piesele originale cu echipamente de ultimă generație (panouri touchscreen, videouri explicative și proiectoare). Sunt prezentate electronic și câteva filme de epocă (1918-1921) aduse de la Arhiva Națională de Filme.

Muzeul Memorial „Aurel Lazăr”, clădire construită la sfârșitul secolului al XIX-lea, situată pe strada Aurel Lazăr nr. 13

După căderea regimului comunist, în anul 1990 Episcopia Romano-catolică de Oradea a solicitat retrocedarea imobilului, iar în 1996 a declanșat procesul de anulare a folosinței gratuite a palatului de către statul român²⁴. Astfel, în urma situației create, s-a dorit soluționarea problemei prin găsirea unui spațiu care să poată în primul rând corespunde cerințelor muzeotehnice a unui

²⁴ *Ibidem*, p. 120.

muzeu de secol XXI. S-a luat în considerare atât ca spațiu de expunere să fie suficient, dar mai ales cel de depozitare, laboratoare etc. În urma vizitei miniștrilor Culturii și Apărării, în data de 9 iulie 2005 s-a decis să fie dată în folosința muzeului, pentru a deveni noul sediu, clădirea principală a Garnizoanei din Oradea (corpurile A și A1). Proiectată de către arhitectul Ignác Alpár în stil eclectic și finalizată în anul 1898, a fost în perioada imperiului Austro-Ungar Școală Regală de Cadeți. După Mare Unire din 1918, aici a avut sediul comandamentul central al Diviziei 11 infanterie motorizată²⁵. În perioada comunistă a servit drept parte din ansamblul Garnizoanei orădene UM 01326. Din cauza diverselor probleme care nu au avut legătură cu muzeul, mutarea (atât întreg patrimoniul cu toate colecțiile, cât și birourile și laboratoarele de restaurare împreună cu personalul) a fost făcută de abia în 2018. În următorii doi ani, pe lângă organizarea a mai multor expoziții cu caracter temporar, s-a reușit în toamna anului 2020 să se deschidă oficial primul etaj: expozițiile de bază ale secțiilor de arheologie și științe naturale. Celelalte două etaje urmează și ele să fie inaugurate, prezentând piesele și artefactele celorlalte secții (istorie, artă și etnografie).

Actualul sediu al Muzeului Țării Crișurilor situat pe strada Armatei Române nr. 1/A, fosta Școală Regală de Cadeți de la începutul sec. XX

După cum se poate observa, muzeul a avut încă de la început ca scop principal evidențierea identității și a specificităților populației locale. A fost în permanență atât un loc de destindere și relaxare, dar mai ales de culturalizare și educație. Generațiile de muzeografi care au activat aici au dorit în permanență să adapteze expozițiile la standardele cele mai înalte de muzeotehnică și să creeze astfel un spațiu unic în peisajul orădean. Cerințele administrării unui astfel de spațiu au crescut treptat odată cu îmbogățirea numărului de artefacte ce se adăposteau aici. Se poate afirma faptul că elementul ce a influențat direct evoluția Muzeului Țării Crișurilor a fost în realitate patrimoniul însuși, un aspect cât se poate de natural. Datorită implicării celor ce și-au desfășurat activitatea aici, muzeul a avut de câștigat, dobândind piese noi pentru colecțiile sale atât prin donații și achiziții, dar și mai ales prin descoperiri arheologice realizate de arheologii locali. Muzeografia ca știință a evoluat și ea, iar astfel micul proiect al vechii Societăți de Arheologie a devenit astăzi un adevărat complex muzeal, cu un patrimoniu înregistrat de peste o jumătate de milion de piese.